

موضوع سخنرانی: شرح خطبه حضرت زهرا علیها السلام (۱)

سخنران: آیت الله تهرانی

کلید واژه‌ها: خطبه زهرا علیها السلام - پیامبر اکرم صلی الله... - سند خطبه - پوشش زهرا علیها السلام.

سند خطبه

موضوع این بحث مروزی بر خطبه حضرت زهرا (س) در مسجد پیغمبر اکرم (ص) پس از وفات پدر بزرگوارشان می‌باشد. البته شرح کامل این خطبه نیازمند فرصت و مجال بسیار مفصلی است اما سعی می‌کنم تا با عنایت خداوند بختی بین ترجمه و شرح در مورد این خطبه ارائه دهم.

از نظر سند خطبه باید گفت که این خطبه را علمای عامه و خاصه نقل کرده‌اند و از نظر سند و نقل، انحصار به شیعه ندارد و علمای عامه نیز این خطبه را به اسناد گوناگون نقل می‌کنند. یکی از کسانی که این خطبه را نقل کرده ابن ابی‌الحدید است. وی در شرح نهج البلاغه امام علی (ع) در ذیل نامه امام به عثمان بن حنیف به مناسبتی به مسئله فدک اشاره و این خطبه را با اسناد گوناگون و معتبر از نظر عامه نقل می‌کند. در بین این اسناد از عبدالله بن حسن مثنی به عنوان کسی که این خطبه را نقل کرده است نام می‌برد. حسن مثنی پسر امام حسن (ع) است که به او عبدالله محض هم می‌گویند به این جهت که نسب وی از نظر پدر به امام حسن (ع) می‌رسد. یعنی نوه امام حسن (ع) است و از نظر مادر نوه امام حسین (ع) است لذا او را محض می‌گویند

یعنی از هر دو ناحیه پدر و مادر سیادت دارد. به هر حال ابن ابی‌الحدید می‌گوید من این خطبه را از طریق عامه نقل می‌کنم و به منابع شیعی آن کار ندارم. در عبارت ابن ابی‌الحدید آمده است:

وَأَعْلَمُ إِنَّمَا نَذَرُ فِي هَذَا الْفَصْلِ مَارِوَاهُ الرَّجَالُ الْحَدِيثِ وَتَقَاتُهُمْ وَمَا أَوْدَعَهُ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْجَوْهَرِيُّ فِي كِتَابِهِ...

نام کتاب جوهری سقیفه و فدک است و کتاب معروفی است و خود جوهری نیز فردی مورد وثوق و از علمای بزرگ است که خیلی هم از او تجلیل می‌کنند. البته این خطبه در منابع شیعی مثل بحارالانوار مرحوم مجلسی، احتجاج طبرسی، بلاغات النساء، الشافی، دلائل الامامه، الطرائف، کشف الغمه و... نیز آمده است.

مقدمه خطبه

اما در مورد نحوه ایراد خطبه از نظر شرایط زمانی و مکانی و دیگر مسائل در مقدمه خطبه آمده است.

*رَوَى عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَسَنِ بْنِ سَنَادَةَ عَنْ آبَائِهِ

روایت می‌کند عبدالله بن حسن از پدران بزرگوارش

*لَمَّا أَجْمَعَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ عَلَى مَنَعِ فَاطِمَةَ فِدْكَاً وَبَلَّغَهَا ذَلِكَ.

زمانی که ابوبکر و عمر تصمیم گرفتند (اجمع همان تصمیم گرفتن و اراده کردن است) که مانع رسیدن فدک به حضرت زهرا(س) شوند. این خبر که به حضرت زهرا(س) رسید.

پوشش حضرت زهرا علیها السلام

*لَاثَتْ خِمَارَهَا عَلَى رَأْسِهِ^۱

لاث به معنی پیچیده است. مثلاً می‌گوییم لاث العمامة علی راسه ای شده‌ها و ربطها یعنی عمامه را به سرش پیچید. اما خمار چیزی بوده است بزرگتر از روسری‌های فعلی زنها به صورتی که سر و سینه و گردن را می‌پوشانده است و همان است که در آیه شریفه آمده است:

*وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ^۲

روسری‌هایشان را طوری روی سر بیندازند که سینه را بپوشاند.

^۱. در نسخه بدل اجتمع آمده است. البته ابن ابی‌الحدید در این عبارت «اجمع ابی بکر علی منعها فدکا»

عمر را حذف کرده، که فعلاً به این بحث نمی‌پردازیم.

^۲. نور / ۳۱.

خُمَر جمع خمار است. به هر حال وقتی این خبر به حضرت زهرا(س) رسید برخاستند و خمار را بستند. لاث به معنای پیچیدن است. از لفظ خمار هم معلوم می‌شود که حضرت طوری آن روسری را به کار برده بودند که روی گردن و سینه ایشان پوشیده شده بود.

*وَاشْتَمَلَتْ بِجِلْبَابِهِۦٓ

جلباب نوعی پوشش سراسری بوده که روی لباسها می‌پوشیده‌اند. شاید چیزی شبیه عبای امروز یا پیراهن بلند عربی. حضرت آن پوشش سراسری را هم طوری بر سر افکندند که محیط بر تمام بدن ایشان بود.

*وَاقْبَلْتِ فِي لَمَّةٍ (یا لَمَّةٌ) ^۲ مِنْ حَفَدَتِهَا وَنِسَاءِ قَوْمِهِۦٓ

یعنی حضرت زهرا(س) همراه با گروهی که به اصطلاح همسن و سال، یا هماهنگ، یا از یاران و اعوان و خویشاوندان ایشان بودند حرکت کردند. تا اینجا یکی از مسائل قابل توجه مسئله پوشش حضرت است که ایشان برای وارد شدن در مسجد که مردان در آنجا حضور داشتند چگونه خودشان را از نظر پوشش آماده کردند. نکته دیگر توجه به جماعتی است که آن حضرت را در حرکت به سمت مسجد همراهی کردند و احتمال زیاد دارد که منظور همراهان

^۲. لَمَّةٌ به معنای همسن و سال و لَمه به معنای همفکر است.

از این کار یاری حضرت زهرا(س) باشد. همان طور که امروز اگر کسی برای حضور در مجلس احتجاج حرکت می کند گروهی از همفکرانش نیز او را همراهی می کنند. پس در این اقدام حضرت دو احتمال وجود دارد اول آنکه شخصیت ظاهری ایشان محفوظ بماند، دوم اینکه پیکره ظاهری حضرت هم در بین مردها نمایان نشود و در میان گروه زنان پوشیده بماند.

تَطَأُ ذُبُولَهَا

یعنی حضرت در راه رفتن پا روی پایین لباسش می گذاشت. یا بر اثر ناراحتی با شتاب حرکت می کرد. در این جا به طور مسلم منظور این است که لباس ایشان آنقدر بلند بود که گاه زیر پا قرار می گرفت و چون ممکن است از این عبارت استشمام شود که حضرت در راه رفتن عجله داشتند در ادامه آمده است:

مَا تَخْرِمُ مَشِيَّتَهُ إِلَّا مَشِيَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

یعنی راه رفتن حضرت هیچ کم از راه رفتن پیغمبر اکرم(ص) نداشت.

از نظر ما طلبه ها مشیة بر وزن فعله نوع و هیئت فعل را می رساند. یعنی روش راه رفتن حضرت هیچ از روش راه رفتن پدرشان کم نداشت یعنی با همان متانت و وقار رسول اکرم(ص) حرکت می کرد و آن عظمت و وقار و متانت در راه رفتن او بود و همه آنچه را که شایسته یک زن است رعایت کرده بود. در این عبارت دو نکته وجود دارد: اول آنکه رفع این شبهه است که

چرا حضرت تند می‌رفت و عجله داشت که پاسخ می‌گوید مشی او مثل پدرش رسول اکرم (ص) بود یعنی با همان متانت و وقار، و دوم این که شاید به دلیل بلند بودن، لباس قهراً زیر پا قرار می‌گرفته است.

حَتَّى دَخَلَتْ عَلَى أَبِي بَكْرٍ وَ هُوَ فِي حَشْدٍ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَ غَيْرِهِمْ

تا این که حضرت وارد شد بر ابی‌بکر در مسجد در حالی که گرداگرد او را جمع زیادی از مهاجرین و انصار و دیگر مسلمین گرفته بود. حشد همان گروه و جماعت است.

فَنَيْطَتْ دُونَهَا مَلَأَةً

سپس میان حضرت و مردم پرده‌ای نصب شد.

وقتی حضرت زهرا (س) وارد مسجد می‌شود در آنجا پرده‌ای نصب می‌شود. مَلَأَةً به معنای اِزار یا پرده است. یعنی بین ایشان و آن مردها که از مهاجرین و انصار و گرداگرد ابی‌بکر بوده‌اند پرده‌ای آویخته می‌شود حتی در برخی نسخه‌ها آمده است مَلَأَةً قَبْطِيَّةٌ یعنی حتی جنس پرده را که مصری بوده است مشخص کرده‌اند. به هر حال نکته مهم در این بخش آن است که همین

که حضرت وارد می شود دستور می دهند که پرده ای بین ایشان و دیگران بیاویزند. البته از کلمه فَجَلَسَتْ که در خطبه آمده استفاده می شود که قبل از این که حضرت بنشینند پرده را سریع می آویزند. یعنی همین که خبردار می شوند دختر پیغمبر(ص) در راه مسجد است یا به محض ورود ایشان محیط را آماده می کنند و این پرده را نصب می کنند و این خود باز از اموری است برای حفظ حضرت از نگاه مردان و احترامی بوده که به صورت سنت در آمده است و امروزه نیز در مجالس مذهبی رعایت می شود. بعد در مقدمه خطبه آمده است

ثُمَّ أَنْتَ أَنْتَ أَجْهَشَ الْقَوْمَ لَهَا بِالْبُكَاءِ

یعنی حضرت وقتی نشست ناله ای کرد و ناله اش آنچنان جانسوز بود که تمام مهاجرین و انصار و زن و مردی که در مسجد بودند شروع کردند به گریه کردن. این گریه معمولی و عادی نبود زیرا تعبیر أَجْهَشَ الْقَوْمَ یعنی انسان از ناراحتی زیاد به حالت زاری بیفتد و به خود بیچد و به این طرف و آن طرف بیفتد مثل بچه ای که از ناراحتی خود را در دامن مادر می اندازد. ناله حضرت زهرا هم این طور مجلس را به هم زد.

فَارْتَجَّ الْمَجْلِسُ

و سپس مجلس متشنج شد.

ثُمَّ أَمَهَلَتْ هَنِيئَةً حَتَّى إِذَا سَكَنَ نَشِيحُ الْقَوْمِ وَ هَدَاتُ فُورَتِهِمْ

حضرت مقداری مهلت دادند تا این قوم آرامش پیدا کنند. این جمله گویای این است که مدتی مردم ضجه می زدند و به اصطلاح بی تابی می کردند و حضرت مدتی مهلت دادند تا مجلس آرام گیرد.

آغاز خطبه با حمد خدا و درود بر رسول خدا صلی الله...

اَفْتَتَحَتِ الْكَلَامَ بِحَمْدِ اللَّهِ وَ الثَّنَاءِ عَلَيْهِ وَ الصَّلَاةِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

یعنی حضرت بعد از آرامش مجلس شروع به سخن کرد و آغاز سخن وی حمد و ثنای الهی بود و سپس درود بر پیغمبر اکرم (ص). دقت کنید در همین جا هم باز روش پدر را در پیش می گیرد.

فَعَادَ الْقَوْمُ فِي بُكَائِهِمْ

وقتی حضرت زهرا (س) شروع به سخن کرد باز مردم گریه کردند.

فَلَمَّا أَمْسَكُوا

یعنی پس از اینکه ساکت شدند. معلوم می شود حضرت صبر کرده اند تا گریه مردم آرام گیرد.

عَادَتِ فِي كَلَامِهِا

حضرت به سخن باز گشتند. تا اینجا مقدمات کیفیت حضور حضرت در مسجد و نحوه آمادگی ایشان از نظر پوشش و حرکت و ورود در مسجد و نشستن و آماده شدن برای سخن بیان شد.

پژوهشکده علمے کاربردی باقر العلوم علیه السلام [Telegram.me/manbar_maktob](https://t.me/manbar_maktob)

پورتال رسمی پژوهشکده باقر العلوم علیه السلام <http://www.rbo.ir>